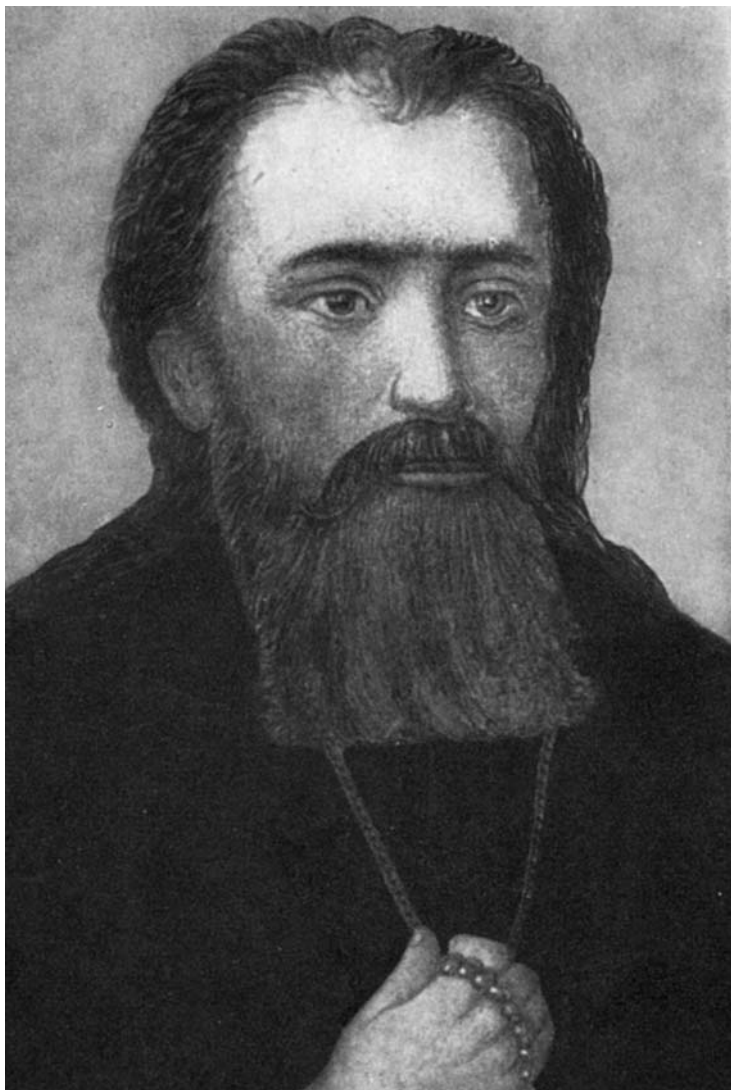


Pr. Mihai MOCANU

Pe urmele arhimandritului  
Isaia Teodorescu (Popa Duhu),  
învățătorul lui Ion Creangă

GOLIA  
IAȘI, 2005



## Cuvânt înainte

De obicei, într-o lucrare monografică autorul, sau autorii, adună documentele și ideile din perspectiva unei teme principale, către care converg toate capitolele și părțile componente. Există monografiile care epuizează pur și simplu un subiect, iar în alte cazuri abordarea unei teme provoacă reacții în lanț și aduce în prim-plan, pentru o vreme, chipuri sau locuri uitate. Citind lucrarea Părintelui Mihai Mocanu „Pe urmele Arhimandritului Isaia Teodorescu (Popa Duhu), învățătorul lui Ion Creangă”, ai impresia că te afli în cerdacul unei case de oameni gospodari, așezat la taifas de seară, de unde privești, cât poți cuprinde cu vederea, cerul și pământul, turla bisericii și clădirea școlii, cu generațiile care au plecat de aici către lume.

De fapt, călătoria pe urmele energicului și istetului erou din povestirea lui Ion Creangă se transformă, pentru Părintele Mocanu, într-un motiv de a se întoarce în satul de origine, Cogeasca Veche, ca să-i întâlnească acolo pe înaintașii săi. Pășcănean prin adopție, preot cărturar preocupat de misiunea prin cuvântul scris, pasionat de istoria bisericească privită în contextul mai larg al culturii și tradițiilor românești, absorbit într-o vreme de responsabilitățile administrative ale funcției de protopop, autorul a găsit însă întotdeauna timp pentru „Betleemul” său, pentru „mica patrioară” unde a văzut lumina zilei. A adunat cu hărnicie și pricepere de albină date despre localitatea natală și a împodobit cu ele ceea ce a scris despre Arhimandritul Isaia Teodorescu (1812-1877), identificând în acesta un simbol al virtuților și temperamentului oamenilor din partea locului. De aceea, povestirea despre Popa Duhu, care este nucleul cărții, începe hăt-departe, în paleolitic, trece prin satul medieval de la noi din Moldova, se oprește cu lux de amănunte la secolul al XIX-lea, dar continuă apoi să privească spre roadele spirituale ale comunității din care provine, până în anii aceștia din urmă.

Sfătos, iscoditor și temerar, Părintele Mocanu caută prin cronici, muzee și arhive mărturii despre Cogeasca, Bărboși, Păușești sau Hășnășeni, ca să pregătească în plan intelectual o temelie statornică pentru discursul său despre oamenii acelor locuri. Situat într-o perspectivă a istoriei locale învecinată cu legenda, memoria se derulează molcom, ca o apă liniștită care oglindește cu iubire și sinceritate „umbrele” celor evocați.

Capitolele dedicate Arhimandritului Isaia Teodorescu au multe date inedite, și cred că Părintele Mocanu se numără acum printre cei mai avizați cunoscători ai

vieții învățătorului de la Școala Domnească din Târgu Neamț, profesor și rector, mai târziu, al Seminarului de la Socola, pe care Creangă și l-a luat drept model și pe care l-a imortalizat în povestirea „Popa Duhu”. Dincolo de imaginea unui boem hâtru și slobod la gură, șarjată anecdotic de scriitorul humuleștean, cartea Părintelui Mocanu aduce importante contribuții la cunoașterea personalității unui călugăr cărturar din veacul al XIX-lea, pedagog de vocație, om învățat care nu uită niciodată locurile de unde a plecat.

De altfel, perioada în care a trăit Popa Duhu a fost una de răscruce, de tranziție a civilizației românești tradiționale către modernitate și europenitate. Multe dintre problemele care apar în biografia Părintelui Arhimandrit Isaia au fost subiecte de confruntare pentru câteva generații de oameni.

Însă Părintele Mocanu lasă loc în cartea sa și altor chipuri de oameni care fac cinste satului Cogeasca și prin care străvechea localitate și-a făcut din nume un renume: familia Părintelui Alexandru Arbore, preotul profesor Ioan Negoită, scriitorul Aurel Leon și alții. Datele concrete, documentele istorice și de arhivă sunt adesea însoțite de ample comentarii, de asocieri și reflexii sapiențiale asupra evoluției societății și mentalităților, pe care numai un slujitor al Altarului atent la trecerea anilor le poate face. Talentul literar al autorului, purtând parfumul lecturilor din Creangă și Sadoveanu, și-a pus amprenta asupra unui text care trimite adesea la documente, cu fraze lungi și abundente în detalii. De aceea, lucrarea se citește cu plăcere, pentru că Părintele Mocanu, cu harul său de povestitor sfânt, știe să evoce cu patos și putere de convingere chipurile personalităților evocate.

Cartea aceasta despre Părintele Isaia Teodorescu nu ar trebui să lipsească din biblioteca nici unui cogeștean, pentru că dincolo de valoarea ei memorialistică și documentară, conține modele care pot revigora vitalitatea spirituală și culturală a localității. Este un dar pe care Părintele Mihai Mocanu, el însuși un model de transfigurare a suferinței în cultură, îl face acum cu iubire comunității în care Dumnezeu i-a hărăzit să vină în această lume. Publicarea volumului de față coincide cu ziua sa onomastică și de aceea felicitările noastre se îndreaptă astăzi din belșug către Părintele Mihai, pentru realizarea acestui volum și pentru faptul că a găsit la Pașcani fii duhovnicești care să susțină efortul său de a ne dărui o nouă mărturie despre frumusețea și vitalitatea sufletului românesc.

Iași, 8 noiembrie 2005, la sărbătoarea Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil

Pr. Nicolae Dascălu,  
Consilier cultural

## Cuvântul autorului către cititori

Apropierea de Arhimandritul Isaia Teodorescu s-a făcut în trepte. Mult timp am considerat povestirea „*Popa Duhu*” a lui Creangă o ficțiune a prozatorului care „*spunea multe*”. Dar mi-a căzut în mână cartea prof. Gh. Ungureanu, directorul Arhivelor din Iași, „*Ion Creangă, Documente*”, apărută în 1964, carte care m-a condus de la mit la realitate în ce-l privea pe consăteanul Isaia Teodorescu. Rapoartele sale încărcate de năduf, toate îndreptate către conducerea Mănăstirii Neamț, care avea în grijă și administra școala, ni-l arată pe Isaia în întreg universul preocupărilor sale.

A urmat perioada de bune relații cu fostul meu profesor de la Institutul Teologic din București, Pr. prof. Dr. Petru Rezuș, un bucovinean îndrăgostit de Creangă, despre care a și scris două cărți „*Pe urmele lui Ion Creangă*” și alta „*Ion Creangă mit și adevăr*”. În corespondența noastră de peste 30 ani, neîntreruptă, s-a ajuns și la *Popa Duhu*, pe care P. Rezuș îl admiră

A venit rândul să-l cunosc și pe prof. Adrian Pricop, directorul Arhivelor din Iași prin anii 70 și el un admirator a lui Isaia, și așa am pătruns în documentele de arhivă legate de personalitatea lui Isaia, încât în anul 1982 am publicat în revista Mitropoliei și Sucevei, nr. 3, un studiu, „*Arhimandritul Isaia Teodorescu*” zis *Popa Duhu*. Chiar de atunci, din 1982, făceam publică intenția de a publica, pe cât posibil, întreaga activitate a lui Isaia. Am beneficiat de relația cu prof. Adrian Pricop și așa s-au putut aduna acte, documente legate de Isaia. Părintele Rezuș mă tot atenționa să-mi țin promisiunea și să dau la lumină materialul. N-am reușit să-l încredințez tiparului, când el era în viață. A mai fost, la mijloc și întâlnirea cu Aurel Leon, care și el avea un cult pentru Isaia, întrucât bunicul său, Pr. Alexandru Arbore, a fost în relație de prietenie cu Isaia; apoi mai știa că prof. Alexandru Arbore de la Focșani avea intenția să publice o monografie a satului Cogeașca Veche și una despre Isaia. În plus, A. Leon a avut ocazia să-l cunoască personal pe părintele D. Furtună, un alt îndrăgostit de Creangă și de Isaia. Tot în această tentativă de a mă apropia cât mai mult de Isaia, l-am cunoscut și pe prof. Dr. Macarie, un biograf al lui D. Furtună; prin prof. Gh. Macarie, am ajuns la D. Furtună; și tot prin el am ajuns la ziarul lui Isaia, „*Predicatorul moralului Evanghelic*”, de la Biblioteca „*M. Eminescu*”, ziar în care sunt publicate cele mai multe din predicile lui.

Informația lui A. Leon că la Focșani încă mai sunt rude din familia Arbore și că acolo aş putea să-l întâlnesc personal pe prof. A. Arbore, care ar fi putut să posede acte, documente legate de Cogeasca și Isaia m-a determinat să întreprind, în anul 1987, în compania prof. Adrian Pricop, o călătorie la Focșani, unde l-am întâlnit pe ing. Alexandru-Dumitru Arbore, fiul istoriografului Alex. Arbore. Familia ing. A. Arbore nu mai păstra nimic din materialul presupus a fi cules de tatăl său. În schimb, soția inginerului, Virginia Arbore, juristă, reprofilată în muzeograf, mi-a oferit un articol-document legat de personalitatea A. Arbore, despre care a scris și A. Leon și căruia Enciclopedia Istoriografiei Românești, din anul 1978, i-a rezervat o prezentare sintetică. Așa am ajuns și la Arborești din Cogeasca Veche. În birourile Mitropoliei din Iași l-am cunoscut pe un nepot al părintelui Iancu Negoită, arhitectul Bogdan Negoită, care cu amabilitate mi-a oferit schița genealogică a familiilor Arbore, Mircea și Negoită familiei înrudite. Virginia Arbore, cu mare solitudine mi-a oferit câteva fotografii și încă alte informații despre familia Arbore, inclusiv un material care a umplut un gol, referitor la prof. Virgil Arbore, și așa din om în om, din izvod în izvod s-au adunat din firmituri prețioase documente care ne vorbesc de oameni mari, oameni model.

Toți oamenii atrași de cultură sunt animați, însuflețiți de actul cultural și totdeauna oferă cu mare generozitate informații; au o bucurie în a se dăruie când constată că cineva a intrat în mirajul actului cultural. Bibliotecari, arhiviști, documentariști, ca să nu mai vorbim de P. Rezuș, de A. Pricop, de A. Leon, de Gh. Macarie, de Virginia Arbore, de Bogdan Negoită, toți, cu aceeași bună dispoziție, s-au alăturat aventurierului cucerit de marea personalitate Isaia Teodorescu și a Arborenilor. N-am întâlnit, în cei circa 35 de ani de preocupări pentru acest subiect, nici refuz, nici plictiseală sau oboseală, ci peste tot generozitate, pasiune, dăruire.

Această alcătuire nu-i monografia unei așezări, Cogeasca Veche; este doar un punct de pornire, cel mult o provocare pentru generațiile ce ne urmează; nici datele despre Isaia și cu atât mai puțin despre Arborești nu sunt epuizate și merită a fi cercetate și înbogățite.

Cartea despre Isaia trebuia scrisă, era un imperativ intim. Prea este atrăgător Isaia Teodorescu ca să fie cunoscut doar din studii răslețe. Pentru aceasta, ne-am angajat să-l readucem în conștiința noastră, fiindcă Isaia nu-i un subiect închis în documentele vremii, el trăiește, este contemporanul nostru. Cine dorește să facă preoție și misiune are ce să culegă din viața și din predicile lui Isaia, ca și din viața Arborenilor.

Aceste nemeșeșugite pagini nu sunt doar istorie moartă, ci și gândire reflexivă, meditații, pagini de omiletică, de catehetică, pedagogie, pastorală și încă ce pastorală, ilustrată de Isaia, de părinții Alexandru și Petru Arbore, de directorul Seminarului „Veniamin”, pr. prof. Iancu Negoită, toți modele de viață, de dăruire, de jertfelnicie pentru actul cultural, pasiune pentru lumina cărții prin școală. Isaia Teodorescu este o personalitate nepereche când este vorba de slujirea

școlilor. Marea lui dorință de a se înființa școli în toate satele României ni-l arată pe Isaia ca pe un mare apostol al învățământului sătesc și nu numai.

Recomandăm cititorilor să nu treacă cu ușurință peste capitolul „*Cultura ce descinde din cult*”, acesta fiind o chintesență a simțirii și a manifestărilor lui Isaia și ale ucenicilor săi.

## Introducere

„Nu m-ai căuta dacă nu m-ai găsit!”

(B. Pascal)

„*Historia est magistra vitae*”

„*Istoria este învățătorul vieții*” (Tacit)

În mod conștient sau tainic, noi suntem legați de pământul strămoșilor noștri. Ne cheamă pământul de obârșie, cu toți morții noștri care ne vorbesc din sânul mormintelor lor. Nu numai ca persoane fizice suntem născuți „întru ceva”, ci orice obște sau nație, zicea C. Noica, se naște într-o cultură, într-o anumită ambianță spirituală, într-o tradiție a strămoșilor, într-o limbă, într-o credință în veșnicie, într-o nesticăciune. Nu totul pier. Ceea ce este mai de valoare totdeauna înfruntă timpul și se întrupează și în generațiile viitorului.

Spusa lui Blaga că „*veșnicia s-a născut la sat*” nu-i o figură de stil, ci exprimă un adevăr cu adânci semnificații. Prin definiție, omul este o ființă a adâncurilor și adâncul din noi tinde spre adâncul locului de obârșie. Satul este ceva din „*sinea noastră*” și noi suntem „*ceva sau cineva*” și prin satul nostru. De aici această stare de nostalgie, de dor nestins pentru reîntâlnirea „*pașilor pierduți*”. Și cu cât se depărtează de noi în timp acest cadru sacru al satului nostru și al personalităților ce l-au reprezentat în istorie, cu atât mai mult cresc cețurile uitării, ale înstrăinării noastre.

Întoarcerea în istorie nu este câtuși de puțin simplă întoarcere din mersul vieții, ci curiozitate, sete de a cunoaște un timp care ne-a marcat existența și de aici setea de a cunoaște trecutul înaintașilor noștri care, prin experiența vieții lor, devin modele. Pentru aceasta, Tacit, istoricul și omul politic roman, (55-120 d. Hristos), a rostit memorabilele cuvinte: „*Istoria este învățătorul vieții*”. Tot lui îi aparțin cuvintele care ne oferă un criteriu de a judeca valorile: „*Sine ira est studio!*”, adică „*Fără ură și fără pătimire!*”.

Îndrăznind să punem în pagină viața unor personalități marcante, am depus tot efortul de a fi obiectivi, de a merge la esența adevărului istoric, ocolind gura și rugina vremii. Numai așa procedând, cu adevărat istoria ne devine pedagog, învățător al vieții.

În ce privește cuvintele lui B. Pascal, „*că nu m-ai căuta dacă nu m-ai fi găsit*”, și ele devin o realitate vie care ne spune ceva legat de adâncul nostru, depozitarul unor valori adânc înrădăcinate în noi, care ne provoacă să intrăm în



dialog cu valori umane, pe care în mod concret nu le cunoaștem, dar care se aflau deja în noi, înainte de intra în dialog cu ele. În ce mă privește, poate că nu aș fi rătăcit ani de zile pe urmele lui Isaia, dacă nu l-aș fi descoperit, ca existență, deja în mine. Odată descoperit, nu am putut să-mi găsesc pacea până nu am depus tot efortul să-l redau vieții, fiindcă el trăiește în adâncul nostru și ne vorbește și ne învață, ca oarecând pe Creangă!

Istoria unei obști sătești nu se împarte în timpi egali. Fiecare comunitate are anii ei de „*creștere și de descreștere*”, ani de rodire și ani aruncați în misterul trecutului. Pentru satul Cogeasca Veche din preajma Iașilor, un timp de afirmare, de creștere, de afirmare, de ieșire din amorțeala timpului putem să-l stabilim ca fiind începutul secolului al XIX-lea. Și mai precis, noi îl legăm de prima mare personalitate născută în acest spațiu, sfânt pentru noi, Cogeasca Veche, de anul 1812, anul de naștere a celui „*Popa Duhu*”, arhimandritul Isaia Teodorescu, învățătorul lui Creangă. Se naște o întrebare firească: oare până la Isaia Teodorescu, acest sat sau oricare sat n-a avut oameni de valoare? Cu siguranță că au existat, dar ei s-au „*ascuns necunoscuți în brazda pământului*”, în tăcere, uitare, fiindcă au lipsit mărturiile generațiilor din acele vremi. În Isaia se întruchipează, într-un anumit timp, într-o anumită conjunctură istorică, omul modest, sobru, muncitor, simțitor, trăitor al unor valori autentice, din această așezare veche pe care istoria a nedreptățit-o. Prin venele lui Isaia a trecut sângele vechilor locuitori din vechiul sat, Bărboși, sat care în timp s-a desființat din cauza deplasării locuitorilor lui spre aria satului Cogeasca Veche, sat atestat mai târziu.

În ce a constat, totuși, șansa lui Isaia Teodorescu? El a purces în viață ca fiu al unul slujitor al altarului, diaconul Teodor. În acea vreme, când satele noastre nu aveau școli, totul gravita în jurul Bisericii. Biserica, pe lângă obligațiile sale de a educa pe oameni prin învățăturile ei specifice, îndeplinea și rolul de „*școală sătească*”. Este recunoscut adevărul istoric că școala românească a început în pridvorul bisericilor. Preotul satului, ajutat de dascăl, îi aduna la biserică pe toți copiii doritori de lumina cărții. Ei se recrutau chiar din biserică, deoarece copiii se alipeau de strana bisericii și cei mai isteți, doritori, ca și Ion Creangă, să „*tragă câte un Îngerul a strigat*” la Înviere, învățau și cântările, învățau să citească din Ceaslov, din Psaltire și din Paremi și din toate alte cărți bisericești. Pe scurt, așa cum va spune peste ani Isaia „*Duhu*”, copiii învățau „*frica de Dumnezeu și rușinea de oameni*”. Un rol deosebit în educarea copiilor îl avea preotul, deși pregătirea lui intelectuală era modestă. În schimb, preotul secolului al XIX-lea, ca și cel de mai înainte și după, excelează printr-un comportament aparte. El era intim legat de viața păstoriților săi și de aici tot succesul lui. Nu învățătura sofisticată era arma lui, ci simplitatea, modestia, căldura sufletului, smerenia, zelul apostolic, ferirea de înavuțire, câștigarea existenței familiei sale prin munca pământului alături de enoriașii săi. În zilele lucrătoare, preotul, îmbrăcat în costumul popular, cu pălărie pe cap, cu opinci în picioare, cu sapa pe umăr, mergea la câmp. Singurele distincții de cleric erau barba preotească și părul lung, strâns

la spate. Preotul acelor zile era de fapt „*un țăran educat și înzestrat cu harul lui Dumnezeu*”. Prestigiul lui se datora respectului pornit din adâncul sufletului credinciosului. Acesta își respecta preotul fiindcă îi era imposibil să nu-l respecte. Prea era preotul legat de oameni, de nevoile lor, de familiile și sănătatea lor. Preotul mergea printre gospodari, sfătuindu-i cum să lucreze mai bine pământul, iar mama preoteasă printre gospodine, învățându-le cum să-și crească copiii, cum să pregătească bucatele, cum să-și împodobească casa și cum să-și întrețină straturile din grădină, cum să se îmbrace etc.

Pentru satul Cogeasca Veche, întruchiparea unui astfel de preot a fost Alexandru Arbore (1830-1931), un preot venerabil, care a încălecat două secole, trăind, ca și Sf. Antonie cel mare, 101 ani. Această vârstă patriarhală a fost benefică nu numai pentru sine, ci și pentru sat, fiindcă aceasta a însemnat continuitate, durabilitate, sintetizare a unor tradiții, a unui mod de comportare, etc. Acum câțiva ani încă mai erau oameni în sat care l-au prins în viață și care povesteau despre el. În plus, trebuie să amintim, fugitiv, că în familia părintelui Alexandru Arbore și-au avut originea toate marile personalități născute aici sau legate de satul Cogeasca Veche. Despre fiecare în parte se va vorbi în cuprinsul acestei lucrări. Fiul părintelui Alexandru Arbore, pr. Petru Arbore, primul învățător al școlii din Cogeasca Veche, a avut trei fii, care au strălucit pe scena istoriei, unul a fost istoric de mare valoare, unul general, iar al treilea - profesor și director de liceu la București. Apoi pr. prof. Iancu Negoiță, fost director la Seminarul din Huși și Iași, nepot al părintelui Alexandru Arbore, și scriitorul Aurel Leon, și el nepot al aceluiași preot, încât putem spune că familia Arbore a fost pentru Cogeasca Veche „*un arbore*” foarte roditor, care a dat satului renume și demnitate. Cât de mult a beneficiat satul Cogeasca Veche de pe urma părinților Isaia Teodorescu și Alexandru Arbore, care erau și buni prieteni, se va vedea din cele ce vor fi înfățișate în această carte. Nimic nu-i întâmplător în lumea aceasta, totul se mișcă prin Pronia lui Dumnezeu, care pe toate le chivernisește prin adâncul înțelepciunii Sale. Isaia și Arboreștii sunt apostolii, profeții și înțelepții trimiși de Dumnezeu satului acestuia și oamenilor lui. Șansa îi ajută pe cei curajoși, dotați, care-și pun în valoare talentul și nu-l risipesc în ambiții și orgolii deșarte. Părintele Isaia a avut șansa să-l aibă pe Creangă elev, după cum și Creangă a avut șansa ca acest Isaia Duhu din Cogeasca Veche să-i fie învățător și încă un învățător atât de potrivit firii și caracterului său. Afinitatea dintre Isaia și Creangă este mai presus de orice îndoială, s-au regăsit unul în celălalt, și această legătură intimă a durat toată viața lor. Cel care-l scoate din anonimat pe Isaia este Creangă, deși și fără el, Isaia n-ar fi putut să fie dat uitării, fiindcă s-a afirmat ca o personalitate complexă. Dar Creangă i-a sporit demnitatea și i-a scos în evidență dimensiunile sufletului lui bun, înțelept și atât de original. Și iată cum Cogeasca Veche intră în istoria literaturii clasice române prin Isaia și Creangă. Și a fost primul semnal, și a fost „*ziua întâia*”, fiindcă vor urma și altele. Vom vedea!

## Cap. I. Despre Cogeasca preistorică

Vechiul sat Bărboși, cu datare istorică din timpul lui Alexandru cel Bun, este de fapt vatra veche a satului Cogeasca Veche, care este atestat documentar după 224 de ani, adică în timpul domnitorului Miron Bârnovschi. Această stare de filiație dintre satul Bărboși și satul Cogeasca are la bază posesiunea neîntreruptă a pământului din vechea vatră a satului Bărboși de către cei din Cogeasca de astăzi. Și astăzi încă se mai crede că în Bărboși a existat o biserică adusă în Cogeasca, desigur, ca o biserică de lemn, de care se va vorbi.

Referindu-se la preistoria poporului român, marele N. Iorga spunea: *„Este un popor care prin strămoșii săi își are rădăcinile de patru ori milenare; aceasta ne este mândria și aceasta este puterea noastră”*. Pământul vechii Dacii a fost totdeauna locuit și acest fapt ni-l indică descoperirile arheologice. Într-un loc o movilă de pământ ridicată, un val de pământ, în altă parte un vas de lut, o așchie de silex, urme ale unor arme, unelte din piatră, din bronz sau fier, monezi, toate dau mărturie sigură că pământul satelor medievale a fost locuit. În ce privește satele din jurul satului Cogeasca Veche și nu numai, un instrument de lucru și competent ne-a fost „Repertoriul arheologic al județului Iași”, în două volume, apărut la Iași în anul 1985. Și așa aflăm că pe raza satului Cogeasca Veche s-au găsit urme ale civilizației din perioada paleoliticului și neoliticului. Perioada paleoliticului cuprinde timpul până la aproximativ 10.000 de ani î.d. Hristos și se caracterizează prin trecerea treptată de la simpla ocupare a teritoriului la locuirea lui prin încercarea de amenajare a unor adăposturi. Perioada neoliticului se învârte în jurul anilor 5000 î.d. Hristos și se caracterizează prin trecerea unor comunități de la stadiul de vânător-culegător la aceea de recoltător și mai apoi de cultivator de pământ, prin domesticirea animalelor, când omul devine proprietar. Cercetările efectuate de N. Zaharia în anul 1953 ne confirmă faptul că în preajma iazului Cogeasca, iazul vechi, s-au găsit câteva așchii de silex (rocă din perioada paleoliticului) dintre care una cu verniș (o soluție colorată gălbuie) și cu rețușe laterale, ce ar putea aparține paleoliticului mijlociu, iar altele, ușor patinate în albastru, ar putea aparține paleoliticului mijlociu. De asemenea, pe „Dealul Rușilor” (zis și „Dealul Crucii” sau „Fântâna Lugului”) „s-a găsit ceramică, tip Cris, sec. IV și sec. VII-VIII. S-au mai descoperit și lipituri de perete cu urme de nuiele”. Iar, la locul numit „Lutărie”, pe „Dealul Rușilor”, lângă iazul Cogeasca, „a fost identificată o așezare cu ceramică, din sec. III și sec. XVII”. Și tot la „Lută-

rie” s-au găsit un fragment de lamă de silex, nepatinat, un împungător de os, un corn de bodiveu (cornute), un fragment de calotă craniană umană cu aspect de vechime. Pe tarlăua Bărboși, la „Izvoare”, s-a descoperit „o așezare cu ceramică cucuteniană”, iar la „Coșere”, o altă așezare tot cucuteniană, și la „Moara”, „Dealul Rușilor” o așezare cu ceramică nouă (sec. IV-V d. Hristos) și un topor din silex. La „Poarta Hășnășenilor” s-a descoperit o altă așezare cu ceramică din sec. IV și sec XI-XIII; la „Bedreag”, în livada de lângă pădure s-au cules fragmente ceramice provenind din vase ce datau din sec. XII î. Hristos. La „Râpa bărboșilor”, la doi kilometri sud de Hășnășeni, și la „Coșere” s-a descoperit o seceră și o așezare, probabil din sec. IV, iar o gresie, cu datare aproximativă din sec. II-III, s-a descoperit pe „Dealul Rușilor”.

Toate aceste vestigii sunt în măsură să ne arate că pe raza satelor Bărboși, Hărnașeni și Cogeașca Veche, încă din timpurile celei mai îndepărtate au viețuit, în condițiile timpului, oameni, cu credință, grai, cultură și civilizație proprie. Mărturiile se întind pe o perioadă destul de îndelungată, de circa 10.000 ani î.d. Hristos și mai apoi încă cincisprezece secole d. Hristos, când apar documentele scrise, actele domnești de împrumut, așa cum se va vedea, când vom stabili datele de atestare documentară a satelor ce intră în preocuparea noastră: Bărboși, Hărnașeni și Cogeașca Veche.

## Despre satul medieval din Moldova, în general

În perioada Evului Mediu, datele despre așezări, sate, ocoale, ținuturi și despre diferitele trepte administrative, cu probleme de drept, ne sunt cunoscute din actele scrise în cancelariile domnești. Dacă vrem să înțelegem bine ce înseamnă un sat din Moldova medievală, ne putem folosi de o carte bine scrisă, cea a lui Al. I. Gonta, „Satul moldovenesc, medieval”. Acum nu vom încerca o prezentare, fie și în treacăt, a acestei cărți de referință în domeniu, ci vom căuta să venim în ajutorul cititorului neavizat, ca să poată înțelege și mai bine, să poată pătrunde în adâncul misterului care învăluie fiecare localitate încărcată de istorie, legendă și mit. Aproape că vom încerca să însăilăm un *mic dicționar medieval*, referitor la satul moldav.

Să începem cu noțiunea de *hotar* al satului, care delimita proprietățile; acest semn îl întâlnim sub forma unui „val sau a unui șanț”. *Ocolul* cuprindea între treizece sate, iar cârmuitorii satelor se numeau *cneji*, împuterniciții adunărilor, cu funcții de comandanți militari. O îndatorire de căpetenie a adunării era paza teritoriului, prin instituția străjii. Satul medieval nu poate fi înțeles prin imaginea satului modern. *Satul medieval cuprindea în jur de 20 de case*, familii, și avea în frunte un șef militar, numit *jude*. Pentru întreținerea personalului administrativ se percepea o contribuție de 10% din recolta unui an, pentru fiecare familie. Locul unde aceste dări se adunau se numea *dom*, echivalent cu noțiunea de sat, domeniu, loc oficial. Expresiile medievale „unde a fost casa lui...” sau „unde este casa

lui...” se traduc prin „dom”. Atât marii dregători, cât și cei mici trebuiau să fie confirmați de domnitor, care îi întărea în stăpânirea unor moșii drept moștenire, „pentru dreapta și credincioasa lor slujbă”. Înțelegem că dreptul medieval avea la bază un principiu moral, corectitudinea, competența și mai cu seamă devotamentul față de cel ce conducea destinele țării, domnitorul. Indolenții, leneșii, nepricepuții, trădătorii, șovăielnicii, duplicitarii intrau sub pedeapsa domnitorului, care mergea până la „vărsarea de sânge”. Numai vitejia și fidelitatea asigurau hotarele țării și pacea dinlăuntru ei. Denumirea de *pan* (de la jupan, jupân) avea înțelesul de „stăpân asupra mai multor sate”. Pan se traduce și prin „boier”, investit, înzestrat prin act domnesc pentru acte de vitejie, de vrednicie, de fidelitate. Cuvântul *uric* se traduce prin „act domnesc”, de proprietate, act original, întărit prin sigiliul domnesc pus de logofăt, care era șeful cancelariei domnești, „purtător de sigilu domnesc”, un gen de notar al timpurilor noastre. Nu putem să nu amintim de anumite centre comerciale, declarate de domnitor ocoale sau ținuturi, unde vor activa vameșii (perceptorii) vornicii cu atribuții judecătorești, pârcălabii ca șefi militari, cu atribuții de apărare a ținutului. Satele noastre, Bărboși, Hășnășeni, Cogeasca Veche, ca și multe altele făceau parte din ținutul Cârlișă-tura, cu reședința la Târgu Frumos.

În anul 1834, când Isaia avea doar 12 ani, acest ținut se desființează ca urmare a unor reforme administrative și atunci satele menționate vor fi încorporate ținutului Iași, atât de apropiat. „*Satul în devălmășie*” însemna satul care folosea în comun pământul agricol și pădurea, de unde și cuvântul „de-a valma”. Locuitorii acestor sate se numeau răzeși, megieși și nemeși. Dar mai erau și satele dependente de proprietari, de boieri, de mănăstiri și episcopii. Să mai reținem și categoria „*oamenilor buni și bătrâni*”, care formau un gen de tribunal permanent al satului medieval; aceștia se implicau în acte de vânzare, de cumpărare, încălcări ale drepturilor, înstrăinări, abuzuri. Li se cerea să fie imparțiali, obiectivi și cu frică de Dumnezeu, stăpâniți de o conștiință vie. Totdeauna satul românesc a beneficiat de oamenii buni și bătrâni; aceștia au fost înțelepții satului, gospodari desăvârșiți care se bucurau de aprecierea obștii. Până după cel de-al doilea război mondial, oamenii buni și bătrâni încă existau neoficial, doar recunoscuți de săteni a fi astfel. Alături de preotul și învățătorul satului, oamenii buni și bătrânii erau sfătuitoarii obștii, erau consultați și dădeau sfaturi în privința problemelor și neajunsurilor cu care se confruntau sătenii.

Satele medievale erau împărțite în următoarele categorii:

- 1) sate sub administrația ocoalelor domnești;
- 2) satele încredințate boierilor;
- 3) satele încredințate mănăstirilor și episcopiiilor;
- 4) satele numite „*slobozi*”, formate din coloniștii țărilor străine, oameni fără pământ, venetici, mazili, slobozi, adică liberi de obligația de a munci pe moșia unui stăpân.

O situație mai bună pentru această categorie de state începe în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat, care pune stavilă abuzurilor stăpânilor; prin reformele lui Cuza din 1864, acești „*liberi*” devin proprietari. Credem că satele Bărboși, Hășnășeni și Cogeasca se încadrau în grupul satelor boierești. Și fiindcă în raza satului Cogeasca Veche se află dealul numit „*Holm*”, trebuie să menționăm că toponim *holm* este răspândit pe întreg spațiul Daciei. *Holm* are corespondent în toponimul *bâtcă*, care înseamnă „*loc înalt*”, loc de strajă, de observare a posibilibilor atacatori. Aici se aprindeau focuri ce anunțau pericolul în timp de noapte.

Forța morală în satul medieval era *obiceiul locului*, adică tradiția fiecărui sat, tradiție ce-l individualiza în fața altor sate vecine, îl personaliza, îi conferea originalitate. Sigur, obiceiurile erau legate de momentele importante din viața omului: nașterea, căsătoria, înmormântarea, sărbătorile, obiceiurile, datinile. Toate acestea au devenit, cu timpul, „*lege românească*”, care asigura echilibrul vieții sociale. Satul medieval românesc a fost creștin încă din zorii formării poporului român și aceasta a fost forța care a dominat conduita omului, respectul pentru proprietate, relațiile de la om la om. Hotarele dintre sate și hatul dintre ogoare se respectau și prin „*jurământul cu brazdă pe cap*”, fapt ce aruncă „*foc în conștiința*” celui vinovat. Era o frică de blestemul care l-ar fi ajuns pe cel ce ar fi dorit să lezeze dreptul de moștenire al cuiva. Moșia era dată drept proprietate de un moș rudeniilor lui. A fi moștean însemna a fi întărit în pământul moșilor și al strămoșilor, însemna a deveni tu însuși moștean, a avea moșie, glie străbună, a lucra brazda strămoșilor și nu alta, fără de care blestemul te atinge.

Din această perioadă am moștenit și termenul de *zemin*, adică oameni stăpâni de pământ. *Zemin* înseamnă *pământ* și de aici termenul „*zemnic*”, care înseamnă bordei săpat în pământ sau pivniță, beci pentru conservarea legumelor, a alimentelor. *Temnicul* era un șopron întunecos, înrudit cu temnița, loc de pedeapsă lipsit de lumina soarelui. *Vatra satului* este centrul unui sat, devenit *jiliște* sau *siliște*. *Siliștea* era locul curățat prin defrișarea pădurilor. Dincolo de vatra satului era țărâna, imașul, pășunea, terenul nedestelenit, toloaca, pământul odihnit (pârloaga).

### Satul Bărboși. Atestare documentară.

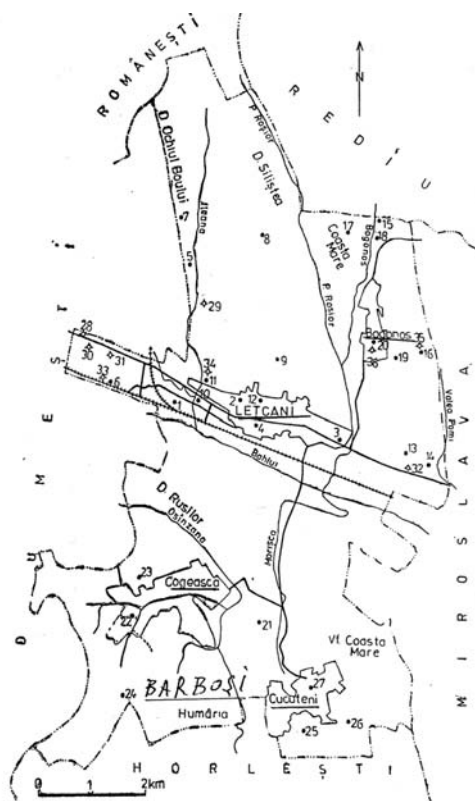
Unde izvoarele scrise lipsesc sau nu sunt cunoscute, tradiția își intră în rol. Copii fiind, știam din „*auzite*” că în Bărboși a fost un sat și că acest sat avea o biserică, iar denumirea satului era legată de faptul că locuitorii așezării purtau barbă. E adevărat că dacii purtau barbă, dar acest fapt nu putea să fie specific numai foștilor locuitori ai vechiului sat, Bărboși. Și cei din Păușești, și cei din Hășnășeni, ca și cei din alte sate, pe o rază nedefinită, purtau barbă. Acest fapt istoric ne obligă să căutăm în altă parte adevărul referitor la denumirea satului Bărboși.

Și iată că îl găsim într-un act scris. Este vorba de un document, scris la Suceava (capitala Moldovei la acel timp), ce datează din anul 1425-1426, din data de 28 decembrie. Pe scurt, acesta este „*actul de naștere a satului Bărboși*”. Documentul începe printr-o formulă îndătinată: „*Din mila lui Dumnezeu, noi, Alexandru Voievod (cel Bun), domn al Țării Moldovei, facem cunoscut că această carte (act, document) a noastră, fiii lui Ștefan Stravici, Toader și Petru, le-am întărit dreptcredincioasa vislujenie a tatălui lor, Ștefan și le-am dat în țara noastră, trei sate la Cârlișău (ținutul), anume: unde este Șerba Păușescu și Lazor, altul unde este Neagu Bărbosu și Dragomir Hașnaș, al treilea Bălțați...*”. În final se poruncește ca nimeni după domnitorul Alexandru Voievod să „*nu le clinească dania noastră*”.

Care sunt datele inedite pe care locuitorii satului Cogeasca le desprind, citind acest document crucial? Mai întâi aflăm că satul Bărboși, împreună cu Păușești și Hășnășeni, formează „*o treime de sate*”, vecine și având aceeași vechime. Totodată, aflăm că satul Păușești își trage numele de la acel Șerba Păușescu, satul Hășnășeni își trage numele de la proprietarul satului, Dragomir Hășnaș, iar satul ce ne interesează în mod aparte, Bărboși, își trage denumirea nu de la purtarea de bărbi a locuitorilor satului, ci de la stăpânul satului, acel Neagu Bărbosu. În concluzie, avem trei sate care-și au atestarea documentară în anul 1425 (sau 1426), din ziua de 28 Decembrie. Satele existau în timpul domniei lui Alexandru cel Bun. Prea multe documente despre acest sat nu mai avem. Oricum, a fost un sat bine așezat, cu bogate izvoare de apă cristalină, cu pământ din cel mai roditor, cu pădure apropiată. Credem că pe „*Râpa Bărboșilor*”, unde acum se cultivă pământul, va fi fost pădure și, la întemeierea satului, a fost nevoie să se defrișeze pădurea, încât satul, am putea spune, era „*ascuns în pădure*”, înconjurat de stejari și fagi seculari. Vânatul și albinăritul, ca și pășunatul și pământul lucrat de oamenii locului le asigurau acestora o viață patriarhală.

Un ultim document care mai amintește de Bărboși datează din anul 1657. În acest document ni se spune că sora răposatului Paladie, fost vistiernic (echivalent cu ministrul finanțelor), dăruiește unor rudeni apropiate „*un loc de prisacă cu stupi în hotarul Bălțaților; la Bărboși, ținutul Cârlișău...*”. A fost un sat bogat și atrăgător prin poziția sa geografică. Baza materială era asigurată și avem certitudinea că oamenii satului erau buni gospodari. Condițiile erau prielnice pentru creșterea animalelor, cultivarea pământului, vânat și albinărit. Viața spirituală, religioasă și culturală, instructiv-educativă o asigura Biserica, unica instituție care domina satul medieval. Satul Bărboși a avut cu siguranță o biserică de lemn. Pădurea, cum se spune în popor, „*cădea pe ei*”. Stejarul era afumat, fasonat de meșterii populari vestiți ce cutreierau satele și ridicau bisericuțe modeste, dar pline de căldură spirituală. Preotul, deși mai mult un autodidact, era o personalitate polivalentă. Predica simplu, prin pilde luate din Sf. Evanghelie și din torentul vieții, era plin de căldură cu păstoririi săi, care nu erau prea mulți, și se mișca printre ei precum „*regina în stup*”, fiind el însuși țaran prin straie și grai, prin

ocupațiile zilnice. Se întâlnea cu enoriașii nu numai la biserica satului, ci și pe arșița zilelor de vară, la muncile pământului. Preotul își asigura necesarul vieții nu din ofranda credincioșilor și din bănuțul văduvei, ci prin propria sa muncă și din acest motiv era foarte iubit, stimat, respectat. Cel mult, poporul îl putea ajuta la nevoie, să-și cultive pământul, să-l întrețină sau să-și adune roadele. Era vestită „claca” preotului care venea la câmp cu urciorul de vin din fragă, cu bucate bine pregătite de maica preoteasă.



Harta comunei Letcani. 1. Valea Ilenii; 2. Vatra Satului - Terasa de la biserică; Marginea sud-estică a satului; 4. La Școală; 5. Iazul Bulgăriei; 6. Movila din șes; 7. La Nisipărie; 8. La Damian; 9. Tarlăua C.A.P.; 10. La Lutărie; 11. La Movilă; 12. Vatra Satului; 13. Ferma Căprița I; 14. Ferma Căprița II; 15. Dealul din Mijloc; 16. Dealul Coroiu; 17. Iazul Bogonos I; 18. Iazul Bogonos II; 19. Platoul de la SE de sat; 20. Vatra Satului; 21. La Moară-Dealul Rușilor; 22. Poarta Hăsnășenilor; 23. La Bedreag; 24. Râpa Bărboșilor; 25. Terasa din sudul satului; 26. Terasa din NE Dealului Cucuteni; 27. Vatra Satului, 28-36. movile. Necartate: XLI.1.G; XLI.3.A; XLI.3.B; XLI.3.C; XLI.3.D; XLI.3.E; XLI.3.J; XLI.4.A; XLI.5.

Inventarul bisericii era sumar: cărțile de slujbă în limba slavonă, Psaltirea, Ceaslovul, Evanghelia, Octoihul, Penticostarul etc. Veșmintele erau modeste și se purtau pe timp îndelungat, fără să se cadă în slavă deșartă! Totul se desfășura



cu simplitate, cu naturalețe, fără ostentație, într-o sobrietate încântătoare. Preotul, chiar când nu excela prin cântare și predică, era urmărit cu atenție de credincioși. El predica prin viața sa „*de om rătăcit*” între enoriașii săi. Cât despre icoane, se pictau doar câteva mai deosebite din catapeteasmă, iar altele se agățau pe pereții de lemn căptușit la încheieturi cu câlți de cânepă.



Biserică medievală, construită din lemn ce amintește de biserica veche din Bărboși, strămutată în Cogeasca Veche la mijlocul secolului al-XVI-lea.

Biserica era totul pentru poporul acelor vremuri: era și locaș de rugăciune, dar era și școala satului; în tinda sa se adunau copiii ce învățau totul pe de rost. Învățământul era auditiv, oral, prin dialog. Bisericile sătești erau ctitorite din material lemnos, care era la îndemâna oamenilor și care avea și avantajul că acest gen de biserică se putea transporta. Când satul își deplasa centrul sau pur și simplu se desființa și se muta în altă parte, biserica o desfăceau prin însemnarea elementelor de bază și apoi o reîmbinau sau adăugau ceva nou, îi dădeau altă dimensiune, în funcție de numărul populației. Chiar și bisericile de zid de prin centre sau mănăstiri erau precedate de biserici de lemn, fiindcă unele, în timpul migrațiilor, erau mistuite de incendii sau se șubrezeau și erau înlocuite de cele zidite. Spre exemplu, la Mănăstirea Neamț a fost o succesiune de biserici. Una de lemn din timpul lui Petru Mușat, o alta, pe același loc, a lui Alexandru cel Bun și mai apoi biserica de astăzi, ctitoria lui Ștefan cel Mare și Sfânt.

Ca să aflăm câte ceva despre bisericuța de lemn din Bărboși, vom trece la o comparație cu cele ce s-au întâmplat la Păușești, sat contemporan și vecin. Și acolo a fost o bisericuță de lemn, fiindcă nu se putea concepe așezare fără locaș

de cult. Era o necesitate stringentă: copiii trebuiau botezați, tinerii trebuiau cununăți, și cei decedați trebuiau prohodți, casele și fântânile sfințite. În duminici și sărbători, poporul se îndrepta spre casa lui Dumnezeu. Nici despre prima biserică de lemn din Păușești nu știm nimic. Nu știm fiindcă acele „pisanii” așezate de obicei în văzul poporului, la bisericile zidite, la aceste biserici de lemn lipseau. Când au apărut bisericile domnești și boierești, ridicate din materiale durabile din piatră și cărămidă, au apărut și pisanii care aveau un text tradițional ce se păstrează și astăzi: „*Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu desăvârșirea Sfântului Duh, Io Ștefan Voievod a Țării Moldovei, am ridicat acest hram (echivalent cu termenul de biserică) întru cinstea (se adaugă hramul și, obligatoriu) etc. Acest gen de pisanii se așezau pe partea sudică a bisericii, deasupra ușii de la intrarea principală. Dar la modestele bisericuțe de lemn rar întâlnești însemnări succinte sau inscripții dăltuite în lemn, așa cum se întâlnesc, de exemplu, la biserica veche din satul Verșeni, satul mamei lui Sadoveanu. Totul depindea mai mult de inspirația meșterului care conducea lucrările de construire.*



Familia Maria și Gheorghe Popescu, nepot al preotului Constantin Neculau (1843-1870); fotografie din timpul refacerii bisericii vechi de lemn din Cogeasca Veche, în anul 1864; acest preot a fost cunoscut și apreciat de Isaia Teodorescu

Revenind la biserica din Păușești, trebuie să afirmăm că aici și astăzi se află o biserică de lemn în cimitirul satului, biserică ce datează din anul 1643, din timpul lui Vasile Lupu. Această bisericuță de lemn are, așadar, aproape aceeași vechime ca și „*Trei Ierarhii*” din Iași și cu „*Golia*”. Care a fost rațiunea ridicării acestei biserici din 1643 în cimitirul satului Păușești? În timpul celor peste 200

de ani de la atestarea documentară a satului Păușești (1424), vatra satului s-a schimbat, probabil prin mișcarea terenului, și atunci s-a simțit nevoia unei alte biserici. Nu putem admite că timp de peste 200 de ani în Păușești n-a existat biserică (e vorba de perioada dintre 1424, anul datării satului, și 1643; sunt 219 ani). E de presupus că prima biserică a fost desfăcută și părțile bune au fost refozosite la noua biserică ce s-a ridicat în anul 1643. S-au adăugat materiale noi, sănătoase și eventual s-a mărit spațiul, dacă populația se va fi mărit. Ne-am folosit de acest detaliu pentru a ne putea explica ce s-a întâmplat cu bisericuța de lemn din Bărboși. Această biserică a existat totdeauna, fie renovată, fie reparată, când dintele vremii o șubrezea, dar a rezistat timpului până când satul și-a schimbat vatra. Din motive necunoscute, satul Bărboși dispare și înțelegem că populația satului s-a deplasat spre satul nou, Cogeasca Veche, în jurul anului 1628, când satul Cogeasca este atestat documentar. Aceste date referitoare la datarea satelor nu trebuie înțelese în sensul că s-a promulgat un act de desființare a satului Bărboși și s-a decretat în schimb înființarea unui nou sat. În realitate, era un proces era latent, desfășurat în timp, pe perioade mici, și presupunea acțiuni ce se întretaiau. Este firesc să gândim că și la Bărboși, ca și la Păușești, s-a întâmplat același lucru. Când satul se mișcă, se mișcă și biserica, ceea ce înseamnă că în noul sat, Cogeasca, a fost adusă vechea bisericuță de lemn din Bărboși. Vatra satului Cogeasca Veche, cu orientarea nord-sud, era cea din jurul bisericii, unde se află gospodăriile familiilor Popescu, Popa, Moșneguțu, Cruceanu, Leon, Mocanu, Toma, Condurache, etc. Gospodăriile cu orientarea sud-nord sunt mai târzii și s-au întemeiat atunci când satul s-a dezvoltat. Și dacă admitem că Holmul asigură straja satului, era „*turnul de veghe*” al satului, atunci această veche vatră a satului avea orientarea spre acest punct și, în plus, casele erau întoarse împotriva curenților din nord și beneficiau de lumina de la miazăzi. Deci, locul primei biserici din Cogeasca Veche este acela din vecinătatea familiei Popescu și Gheorghiu. Sigur că odată cu aducerea bisericii din Bărboși, s-a eliminat materialul degradat, acoperișul ce era din șifă, se va fi mărit spațiul, iar inventarul bisericii, de asemenea, s-a înnoit și îmbogățit. Greșesc autorii Marelui Dicționar Geografic care menționează anul 1864 drept an de ridicare a bisericii din Cogeasca Veche. În realitate, în 1864 nu s-a ridicat o biserică absolut nouă, ci s-a rezidit biserica veche, adusă din Bărboși, care, așa cum spunea în anul 1862 Isaia Teodorescu, era așa de șubredă că „*ședeă numai să cadă peste noi*”. În acea zi de 8 noiembrie 1862, a dorit să-i dinamizeze pe consătenii lui în vederea reparării bisericuței, fapt care s-a și întâmplat în anul 1864, când Isaia era în mare vogă. Era deja rector al Seminarului „*Veniamin Costachi*”, fusese ridicat la rangul onorific de arhimandrit și tot în acel an a înființat ziarul „*Predicatorul moralului Evanghelic*” al cărui redactor era și unde întâlneam predicile sale, de care ne vom ocupa. Biserica adusă din Bărboși refăcută, reparată a dăinuit până în jurul anului 1930, când s-a pus problema unei noi biserici zidite, mai spațioasă și amplasată înspre satul Hășnășeni, spre a sluji ambele sate, de mult contopite.